

MARKAZIY OSIYODA MUSIQA MADANIYATINING SHAKLLANISH TARIXI

YARASHEV JO'RABEK TO'RAYEVICH

*Buxoro davlat Pedagogika instituti
San'atshunoslik kafedrası mudiri, pedagogika
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)., dotsent.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Markaziy Osiyoda musiqa madaniyatining shakllanish tarixi, musiqaning insoniyat turmush tarzida tutgan o'rni haqida buyuk Sharq allomalari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Al-Xorazmiy, Pahlavon Mahmud, Umar Xayyom, Abdulqodir Marog'iy, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Darvesh Ali Changiy va boshqa ulug' bobokalonlarimiz tomonidan yetarlicha asoslab berilganligi aks etgan.

Kalit so'zlar: musiqa, musiqa tinglashijro uslublari, musiqa madaniyati, inson ruhiyati, maqom, shashmaqom, ijrochilik uslublari, nafislik, badiiy did, raqs, ilhom, milliy musiqa.

Annotation: This article reflects the history of the formation of musical culture in Central Asia, the role of music in the way of life of mankind, sufficiently substantiated by The Great Eastern scholars Abu Nasr Farabi, Abu Ali Ibn Sina, Muhammad Al-Khorezmi, Pahlavon Mahmud, Umar Khayyam, Abdulkadir Maragiy, Mirzo Ulugbek, Zahiriddin Muhammad Babur, Abdurahman Jami, Alisher Navoi, Darvesh Ali Changiy and other great grandfathers.

Keywords: music, listening to music, musical styles, musical culture, human psyche, status, shashmaqom, performance styles, elegance, artistic taste, dance, inspiration, National Music.

Аннотация: В данной статье рассказывается об истории становления музыкальной культуры в Центральной Азии, о роли музыки в жизни человечества, о великих восточных ученых Абу Наср Фараби, Абу Али Ибн Сина, Мухаммад аль-Хорезми, Пахлаван Махмуд, Омар Хайям, Абдулкадир Мароги, Мирзо Улугбек, Захириддин Мухаммад Бабур, Абдурахман Джами, Алишер Навои, Дервиш Али Чанги и других. это нашло отражение в достаточном обосновании нашими великими предками.

Ключевые слова: музыка, музицирование, стили исполнения, музыкальная культура, человеческая психика, статус, Шашмаком, стили исполнения, элегантность, художественный вкус, танец, вдохновение, национальная музыка.

Milliy ma'naviyat va ma'rifat tizimida mafkuramizni rivoshtirishda xizmat qiluvchi xalqimizning umrboqiy san'at tarixini keng yoritish va ta'lim tizimida musiqa merosimizni o'rganish va san'atsevar xalqimizga yetkazish muhim o'rin tutadi. Ma'lumki, bu borada o'lmas merosimiz, ustozdan-shogirdga o'tib kelgan xalq an'anaviy ijrochilik maktabi asosiy manba sanaladi. Biz o'tmishda yashab ijod etgan buyuk allomalarimizning tarixiy asarlariga murojaat qilish bilan birga, bobokalon san'atkorlarimiz tomonidan bizga meros qilib qoldirib ketilgan durdonalarni chuqur o'rganamiz. Zero, xalqimizning bebaho boyligiga aylangan musiqa merosimiz o'zining boy tarixiga ega bo'lib, davr o'tgan sari uni o'rganishga ehtiyoj ortib bormoqda.

Buyuk Turon zaminida musiqa madaniyati va ijrochilik san'atining rivojlanishi, qadim zamonlarga bog'lanib ketadi. Buyuk Sharq allomalari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Al-Xorazmiy, Pahlavon Mahmud, Umar Xayyom, Abdulqodir Marog'iy, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Darvesh Ali Changiy va boshqa ulug' bobokalonlarimiz o'zlarining risolalarida ijrochilik san'ati, musiqa ilmi va tarixi, cholg'u sozlarining tuzilishi, ijro uslublari, san'atkorlik qonun-qoidalariga oid qimmatli ma'lumotlarni, o'zlarining fikr va mulohazalarini bayon etib ketganlar.

Mashhur qomusiy asar "Qobusnoma"da ham san'atchilik qoidalariga bag'ishlangan alohida bob, o'rin olgan. Zaminimizda o'tkazilgan tarixiy qazilmalar natijasida topilgan buyumlarda dutor, surnay, qonunga o'xshash sozlarni aks ettirilganligi toshlarga o'yib bitilgan sozandalarning soz chalib turganidagi tasvirlari o'lkamizda cholg'u ijrochilik san'ati qadimdan rivojlanib kelganligidan dalolat berishi shubhasiz, albatta. Sharq xalqlarining fundamental musiqiy merosi bo'lmish maqom, mug'om, dastgoh, navba, raga, kuyi kabi ijrochilikning murakkab turkumlari avloddan avlodga og'zaki va amaliy ijro ravishda ustoz-shogird an'anasi tarzida o'tib kelgan. Tarixiy manbalar, bilimdon ustoz san'atkorlarning fikri hamda ilmiy tadqiqotlarga qaraganda, XIII-XVIII asrlarda O'rta Osiyo, Xuroson va Ozarboyjon xalqlari musiqasida quyidagi o'n ikki (duvozda) maqom mavjud bo'lgan. Bu o'n ikki maqomning nomlari va tartibi aynan Darvishali Changiy tomonidan ko'rsatilganidek belgilangan:

1. Ushshoq.
2. Navo.
3. Bo'sliq.
4. Rost.

5. Husayniy.
6. Rahoviy.
7. Hijos.
8. Zangula.
9. Iroq.
10. Isfaxon.
11. Zirafkand.
12. Buzurg.

Darvesh ali Changiy o'n ikki maqomning tizimi falakning o'n ikki burjiga qiyoslab yaratilganligini quyidagicha ta'riflaydi:

«**Rost**»dir Burji Hamal karda maqom,
Hamchu «**Isfahon**» va Savri Nekom.
Bo «**Iroq**» omad va Javzo ne nifoq,
«**Ko'chaku Harchang**» karda ittifoq.
Gar «**Buzurg**» andar Asad gashta nihon,
Az «**Hijozu**» Sunbula bore bixon.
«**Bo'salik**» omad ba Mezon ba navon,
Soxt bo «**Ushshoqu**» bo Aqrab nihon.
Chun «**Husayniy**» Qavero damsoz shud,
«**Zangula**» to Jaddi ham ovoz shud.
Shud «**Navo**» vu Dale bo ham sozgar,
To «**Rahoviy**» ro bo hush aftod Kor.

Tarjimasi:

«**Rost**» Hamal burjida aylab maqom,
«**Isfahon**»dek Sarvga aylab xirom.
«**Iroq**» ila keldi Javzoga etib firoq,
«**Ko'chak u Xarchang**»ni aylab ittifoq.
Gar «**Buzurg**» Asadda bo'lsa nihon,
«**Hijoz**»u, Sunbuladan o'qib xushxon.
«**Bo'slik**» keldi Mezonga «**Navo**» birlan,
«**Ushshoq**»la ahd tuzdi Aqrabga pinxon.
«**Husayniy**»dek Qavsga damsoz bo'ldi,
«**Zangula**» Jaddiga jo'rnavoz bo'ldi.
«**Navo**» bo'ldi Davl bilan sozgar,
To «**Rahoviy**»la hamovoz bo'ldi.

Yana bir tarixiy manbaga murojaat qiladigan bo'lsak, buyuk olim Mirzo Ulug'bek Tarag'ayning «Risola dar ilmi musiqa» (Musiqa ilmi haqida risola) kitobining, «Dar bayoni duvoz dax maqom» (O'n ikki

maqom zikrida) bobida shunday fikrlar keltiriladi: “Xoja Abdulqodir ibn Abdurahmon Marog’iy Xoja Sayfiddin Abdulmo’min, Sulton Uvays Jaloiriylar”ning so’zlariga qaraganda, avvalda maqomlar yettita bo’lgan: “Maqomi Rost”, “Maqomi Ushshoq”, “Maqomi Navo”, “Maqomi Raho”, “Maqomi Xijoz”, “Maqomi Iroq”, “Maqomi Xusayniy”). Yana ushbu risolada ulug’ bobomiz Ulug’bekning o’zi tanbur va nog’ora cholg’u sozini juda yaxshi chalganligini, “Bulujiy”, “Shodiyona”, “Axloqiy”, “Tabriziy”, “Usuli ravon”, “Usuliy otlig’” singari usullarni ixtiro qilganligini ta’kidlab o’tadi.

Yuqoridagi fikrlarga suyangan holda shunday xulosa qilish mumkinki, tarixiy sharoitda yangi ijro yo’llari sayqallangan ko’rinishlari bilan jilolanib kelgan. Keyinchalik xalqning etnik joylashishi, yashash sharoitlariga qarab, ularning turlicha madaniy rivojlanish davriga asoslanib har xil maqom yo’llari ham o’z o’rnini topganligi ehtimoldan holi emas. Natijada keyingi asrlarga kelib Buxoroning «Shashmaqom»i (“Olti maqom”): “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Dugoh”, “Segoh”, “Iroq” maqomlari o’zining nasr va mushkilot qismlari bilan rivojlangan bo’lsa, Farg’onaning “Chor maqom”i («to’rt maqom»): “Dugoh-husayn”ning yettita yo’li, “Chorgoh”ning oltita ijrochilik yo’li “Gulyori shahnoz”ning oltita ijrochilik yo’li hamda “Bayot” yo’llari bilan jilolanib Xorazm maqomlarida ham shunday holni kuzatish mumkin. Bunda faqat keyinchalik yettinchi qilib “Panjgoh” maqomi kiritilgan. Shuning uchun ham avloddan avlodga o’tib kelgan bebaho musiqiy boylik sanalmish Buxoro, Xorazm, Farg’ona, Toshkent ijro yo’llari, maqomlari betakror ashula va katta ashulalar singari durdonalar bizga berilgan ulug’ ne’mat sifatida ardoqlanadi.

Musiqiy ijrochiligimizning yana bir yo’nalishi bo’lgan dostonchilik san’ati Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm vohalarida juda rivojlangan bo’lib, xalq baxshilari tomonidan sevib ijro etib kelinadi.

Xalq san’atining ulkan bilimdoni, ustoz Yusufjon qiziq Shakarjonov «Milliy musiqa san’atimiz bamisoli bir daraxt bo’lib, uning tomiri Xorazm, tanasi Buxoro, shoxlari Farg’onadir» deb ta’riflagan ekanlar. Ustozning bu so’zlarida katta ma’no yotadi, albatta.

Xalq cholg’ulari uzoq o’tmishda paydo bo’lgan. Ma’lumotlarga qaraganda dastlabki cholg’ulari eramizdan avvalgi XIII ming yillikda dunyoga kelgan, deb taxmin qilinadi. Musiqa san’atida dastlab urma zarbli cholg’ular paydo bo’lgan. Bu tushunarli. Chunki, eng qadimgi mehnat qo’shiqlari ishning ritmik tuzilishi bilan bevosita bog’liq.

Keyin esa shovqinli cholg'ular paydo bo'lgan. Ijrochilar qarsak chalib ritmni ta'kidlab, shovqinli cholg'ular ta'sirini kuchaytirdilar. Ijrochilar ayollarning chapak zarblari o'ziga xos, takrorlanmas, go'zal holatni vujudga keltiradi.

Qadimgi Sharq madaniyati quchog'ida o'zbek xalq cholg'ulari shakllandi. Ular ko'p asrlik taraqqiyot davomida o'ziga xos xususiyatlarini, tovush tusini saqlab qoldi. O'ziga xos tuzilishi tufayli nay, surnay, tanbur, dutor, rubob, g'ijjak, qobuzlar an'anaviy shakllarda bizgacha yetib keldi.

Eramizdan avvalgi III asr o'rtalarida O'rta Osiyoning g'arbiy viloyatlarida Parfiyon(a), sharqida esa Grek-Baqtriya davlatlari tashkil topdi. Eramizning I asrida O'rta Osiyoning janubiy qismida qudratli Kushon davlati tarkib topdi. Mahalliy Kushon sulolasi hokimiyati ostida bir qancha davlatlar birlashdi, buning natijasi o'laroq shaharlar yuksaldi, madaniyat gullab-yashnadi, yangi-yangi musiqa cholg'ularining yaratilishiga shart-sharoit yuzaga keldi.

Quldorlik tuzumi davrida Maroqand, Niso, Tuproqqal'a, Termiz va boshqa shaharlar mavjud edi. Ushbu shaharlar hududida olib borilgan arxiologik qazilma ishlar chog'ida badiiy hunarmandchilik buyumlari, turli xil cholg'ularining tasvirlari topildi. Quldorlik jamiyati O'rta Osiyo xalqlari madaniyati rivojida muhim bosqich bo'ldi. Xalq musiqasi yanada yuksalishi bilan birga, cholg'ular ham takomillashdi.

Eramizning IV asridan boshlab O'rta Osiyo xalqlarining ijtimoiy-iqtisodiy aloqalarida o'zgarish yuz berdi: Quldorlik tuzumi o'rnini asta-sekin feodal tuzumi egallay boshladi. IV asrning 60-yillarida O'rta Osiyoga turklarning kirib kelishi natijasida turkiy va sharqiy Eron xalqlarining aralashuvi tobora kuchayib, natijada o'zbek va boshqa O'rta Osiyo xalqlari shakllandi. Shu davrdan boshlab O'rta Osiyo hududi Turkiston (turklar yashaydigan joy) nomini oldi.

Asrimizning 30-40 yillarida uyushtirilgan arxeologik ekspeditsiyalar (S.L.Tolstov, V.A.Vyatkin, M.B.Masson va boshqalar rahbarligida) natijasida O'rta Osiyo madaniyatini, shu jumladan, xalq cholg'ularini o'rganishda qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lindi. Topilgan madaniy yodgorliklarga nay, rubobsimon cholg'u, doira, do'mbira va shu singari cholg'ularni chalayotgan mashshoqlar tasvirlangan. Bular Afrosiyob, Tuproqqal'a, Ayratam (Ayratam frizi deb ataladi) kabi shaharlardan topilgan sopol idishlardagi mashshoq haykalchalardir. Ularda turli xil musiqa asboblari: lyutiya, tanbur, rubobsimon cholg'u, qonun, ud, rud,

shemane (musiqor), chag'ona, chiltor, nay, burg'u, surnay, karnay, doirasimon cholg'ularida mashq qilishlari tasvirlangan.

Cholg'uchi ayollar ansambli. II asr. Ayratam frizi

Xalq cholg'ulari O'rta Osiyo aholisining turmushi va mehnat faoliyatiga singib, inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylandi. Cholg'ular jo'rligida qo'shiq, o'yin va kuylar xalqning katta-katta marosimlari va oilaviy bayramlarida ijro etilgani bizga ma'lum. Bayramlar ko'proq yil fasllari bilan bog'liq bo'lgan. O'rta Osiyoda "Navro'z", "Lola sayli", "Hosil bayrami", "Qovun sayli", "Uzum sayli", kabi mavsumiy bayramlar keng tarqalgan. Bunday ommaviy bayramlarni xalq cholg'u ansambllari, xonanda va sozandalar hamda raqqosalarsiz tasavvur qilish juda qiyin. Bayramlarda, madaniy marosimlarda ayniqsa, karnay, surnay, nog'ora va chindoul kabi va urma zarbli musiqa cholg'ulari keng qo'llanilgan. Xalq raqslari aslida qosh o'yini, yelka o'yini bosh o'yini kabilarni o'z ichiga olgan. Ular qarsak jo'rligida ham ijro etilgan.

Feodalizm davrida O'rta Osiyo xalqlari madaniyati taraqqiyotning yangi bosqichiga ko'tarildi. VII asrda Osiyoga arablarning kirib kelishi keng hududda arab xalifaligini barpo etdi. Tirik jonzo'tni tasvirlashni taqiqlovchi islom dinining yoyilishi devoriy suratlarni, shu jumladan, musiqa cholg'ulari tasvirining barham topishiga olib keldi. VII-VIII asrlardagi arab istilosi O'rta Osiyo madaniyati taraqqiyotiga sezilarli ta'sir o'tkazdi.

IX asr oxirida Somoniylar mahalliy feodal sulolasi O'rta Osiyoning kattagina qismini birlashtirishga muvaffaq bo'ldi. Somoniylar davlatining poytaxti Buxoro yirik madaniy markazga aylandi. Bu yerda adabiyot va

musiqa taraqqiy etdi. Hayot sharoitining o'zgarishi tufayli musiqa san'atining ijtimoiy ahamiyati oshdi. Shaharliklar va yuqori tabaqa sinflari turmushda musiqaning roli sezilarli kuchaydi. O'sha paytlardayoq yakkanaovoz, ansambl musiqachiligi va raqsni o'z ichiga olgan vokal-cholg'u musiqa turkum turlari mavjud edi. Saroy a'yonlari tantanali marosimlarida ijro etilgan musiqa alohida o'rin tutgan. Odatda, bu bir necha damli (karnay, surnay) va urma zarbli cholg'ular (nog'ora, chindovul) asboblarning birgalikda chalinishidan hosil bo'lgan. Dutor ijrochiligi o'sha paytda faqat kamer xususiyat kasb etgan bo'lib, bu ijrochilik san'atini asosan, ayollar egallagan edilar.

Sharq olimlarining nazariy qarashlari mavjud ijrochilik san'ati tajribasi asosida shakllangan bo'lib, ular o'z risolalarida musiqaning jamiyatda tutgan o'rni va ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berganlar. Forobiyning (873-950) "Katta musiqa kitobi" ("Kitob al-musiqa al-kabir"), Ibn Sinoning (980-1037) "Davolash kitobi" ("Kitob ush-shifo") qomusidagi "Musiqa haqidagi risola", Al-Xorazmiyning (X asr) "Bilimar kaliti", Safiuddin Urmaviyning (1216-1294) "Olijanoblik haqida kitob" yoki "Sharafiya kitobi", Jomiyning (1414-1492) "Musiqa haqida risola" kitoblarida musiqa ijrochiligi va xalq cholg'ulari haqida muhim ma'lumotlar bayon etilgan. Safiuddin Urmaviy iste'dodli ud cholg'uchisi, xonanda, mashhur sozanda sifatida tanilgan. U Ozarbayjonning Urmiya shahrida tug'ilgan. Safiuddinning eng katta yutug'i lad ("modus")larining mukammal sistemasini ishlab chiqqanligidadir.

Buyuk Sharq mutafakkirlarining merosi xalq cholg'ularini o'rganish sohasida ham tarixiy qimmatga ega. Abu Nasr Muhammad Forobiyning mashhur asari "Musiqa haqida katta kitob" ("Kitob al-musiqa al-kabir") ulkan ahamiyatga ega. O'rta asr olimi bu kitobida ikki xil musiqa ijrochiligi: ohangni inson ovozi (qo'shiq san'ati) va cholg'ular vositalarida qayta tiklashga ajratadi. Forobiy mohir ijrochi sifatida musiqa cholg'ularining jamiyat hayotidagi rolini o'rganishga ahamiyat beradi va u: "...Jang-u jadallarda, raqslarda, to'y-tomoshalarda, ko'ngilochar bazmlarda hamda ishq-muhabbat qo'shiqlarini kuylashda chalinadigan o'ziga xos cholg'ular bor", -deb, yozgan edi.

Musiqiy san'atimizning gavhari sanalmish "Shashmaqom" milliyligimizning kasbiy mumtoz ijrochiligida eng qadimgi, yirik va murakkab janr hisoblanib, u jahonni o'z ruhiy taassurotlari bilan lol qoldirib kelmoqda. Avesto, Sug'diyona, Zardushtiylik va Buddaviylik, Borbad Marvaziy hamda ulug' alloma, o'z davrining olimlari orasida

jahonning ikkinchi o'qituvchisi nomi bilan mashhur al-Forobiy, fit-tib-u olam shahanshohi va raisi Ibn Sino, Abdul Qodir Marog'iy, Darvesh Ali va boshqalar tomonidan Shashmaqom va maqom o'qitish usullarida nazariy va amaliy tasniflar tadbiriq etilgan.

Ayniqsa, Forobiy va Ibn Sino aruz, vaznlarini ishlab chiqqanligi haqida tadqiqotchi Said Bolta Zoda Saidiyning e'tiborga loyiq bo'lgan bir qator ilmiy tadqiqotlari mavjudligini ta'kidlash joiz. Professor A.Odilov ma'lumotiga ko'ra: "Sharq usul ta'limotlarining psixologik taassurotlarida ushbu olimlarning zarb-usullari ham Sohibqiron Amir Temur va temuriylar tomonidan harbiy yurishlarda keng qo'llanilgan edi".

Milliy musiqa san'ati mustaqillik davrida o'z ildizlari sari yo'l ochib, jahonda yana ham kengroq tanila boshladi. Ayniqsa, maqom san'ati, jumladan, Shashmaqom, inson tarbiyasida yosh tanlamasligi bola tarbiyasining asosiy omili bo'lib kelganligi bugungi kunda o'z isbotini topmoqda. Maqomlardagi ohang tuzilishining qolipi bo'lmish:

- usul, jahon tarixida zarblar xazinasining mo'jizasidir;
 - ohang shakli tizimini doira va nog'ora cholg'u sozlari boshqaradi.
- Undagi ayrim doira usullari inson yurak tebranishi bilan hamohang ekanligini, san'atshunoslik va sharqshunoslik olimlarining ilmiy risolalaridan misollar keltirib anglash mumkin;
- Shashmaqom, ilohiy-ruhiy kuchlarni, falsafiy qilib aytganda, undagi psixologik tavsiflanishlarda insonni ezgulikka, poklik, jasurlik va mardlik, ayniqsa, orombaxshlikka chaqiradi.

Milliy cholg'ulardan doira urma cholg'usi nafaqat kuchli ruhiy, balki ilohiy taassurotlarni qo'zg'ashga qodir. Shu bilan bir qatorda cholg'u musiqiy (estetik) va nomusiqiy (noestetik) xususiyatlarga ega bo'lib, u orqali ruhiy xastaliklarni davolaganlar. Doira kishilar hayotida, ayniqsa, bola tarbiyasida muhim o'rin tutib, uning hayotida juda keng tavsifiy gavdalanadi hamda uning butun hayoti davomida psixologik ruhiy ahamiyat kasb etib boradi. U nafaqat bola ongida, balki ong osti harakatlarida, oliy asab faoliyatida differensial qo'zg'alishi natijasida ilohiy zarb-usullari bilan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu zarb-usullar "Shashmaqom" ijrosidan ham o'rin olgan. "Shashmaqom"dagi ijroviy mazmundan shakllanadigan ruhiy taassurotlar nafaqat vokal va instrument yoki raqs janrlari, tilda samo'la (kosmologik intonnatsiya) kuylash, ayniqsa, aruz tizimi doira usuli ta'sirchanligi bilan bog'lanib, alohida o'rin tutadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ba'zi rivojlangan va madaniylashgan jahon davlatlarida yosh bolalarning dunyoqarashini keng, ongini milliy o'zaklarda rivojlantirib tarbiyalash vositasi sifatida irodasini mustahkamlash uchun bog'cha va maktablarda an'anaviy musiqa orqali tarbiyalash yuqori darajada yo'lga qo'yilgan. Mamlakatimizda esa chuqur tarixga ega milliy an'anaviy musiqalardan o'rinli foydalanilgan. Jumladan, "Shashmaqom" asoslaridan bahramand bo'lish va foydalanish darajasi kun sayin ortmoqda.

Zero, "Shashmaqom" bugungi kunda yirik Yevropa mamlakatlari insonlarini kuchli ruhiy taassurotlari bilan hayratda qoldirmoqda. "Shashmaqom"ning nasr va mushkilot qismlari ruhiy terapevtik jihatdan asab, yurak, qon bosimlari, kunduzgi va kechki arteriyalar va ayrim og'riqlarda hissiyot tuyg'ulari, xotirotni kuchaytiruvchanligi va fikrlashga chaqiruvchanligi kabi xususiyatlarga ega bo'lib, u jahon olimlari e'tiborini tobora jalb etib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild, (tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov va S.Ochil). –T., "O'qituvchi", 1995 yil.
2. Абуль Ала Ал-Мааррий. Избранное.-М.: Художественная литература. 1990 год.
3. Zayniddin Muhammad G'azzoliy. Kimyoviy saodat. –T.: "Kamalak". 1995 yil.
4. Журабек Тураевич Ярашев МУЗЫКАЛЬНАЯ ТЕРАПИЯ // Scientific progress. 2021. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzykalnaya-terapiya> (дата обращения: 13.10.2021).
5. Ярашев Журабек Тураевич НРАВСТВЕННОЕ И ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ С СЕМЬЕЙ И ШКОЛОЙ // Academy. 2021. №3 (66). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nravstvennoe-i-esteticheskoe-vospitanie-uchaschihsya-v-sotrudnichestve-s-semiey-i-shkoley> (дата обращения: 13.10.2021).
6. Yarashev J. T. Bukhorcha" and" Mavrigi" song classes-as a national and noetic spiritual values of the Uzbek nation //Традиционная и современная культура: история, актуальное положение, перспективы. – 2013. – Т. 114. – С. 2181-1601.
7. Yarashev D. T., Akhrorov K. K. IN THE GROWTH OF MUSICAL ABILITIES OF STUDENTS IMPORTANCE OF USING THE ACT //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 02. – С. 792-796.
8. Yarashev J. Artistic and Aesthetic Features of" Buchor" Tune //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – С. 118-122.
9. Uktamovna M. D. MUSICAL VIEWS OF EASTERN THINKERS ON THE SPIRITUAL EDUCATION OF PERSONAL PERFECTION //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – Т. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

11. Tourayevich Y. J., Uktamovna M. D. METHODS OF DEVELOPING STUDENT VOCAL DYNAMIC SENSE IN MUSIC CULTURE CLASSES //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – T. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

12. Dilnavoz O. MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI //Scientific progress. – 2021. – T. 1. – №. 5.

13. Uktamovna M. D. PEDAGOGICAL SKILLS OF A MUSIC TEACHER ORGANIZING AND CONDUCTING A LESSON.

14. Yarashev J. T. Research on Bukhara music heritage through axiologic features //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – T. 7. – №. 12. – C. 2181-1601.